

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПРАКТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Рената Винничук

У статті аналізуються аксіологічні аспекти діяльності вчителя, простежується духовне становлення педагога, осмислюються процеси формування його індивідуального ціннісного світобачення в соціокультурному середовищі.

Постановка проблеми. Сутність аксіологічної функції освіти полягає у привнесенні у процес виховання загальнолюдських, світоглядних, правових, моральних, естетичних, художніх цінностей, які б розкривали сутність та зміст особистості, значення її громадянських позицій, поглядів, переконань у повсякденному житті та професійній діяльності.

Сьогодення вимагає яскравої, масштабної, творчої особистості педагога, що покликаний оволодіти культурою загальнолюдських цінностей, професійного мислення, методологічними знаннями як надійним інструментом теоретичної та практичної діяльності. Підготовка фахівця у галузі освіти чи не найбільше потребує акцентів саме аксіологічної функції.

У сучасній педагогічній науці розроблено концепцію діяльності педагога, основна ідея якої полягає, по-перше, в розвитку багатой, самобутньої особистості, а по-друге, в злитті суспільної і особистісної сутностей. Індивідуальність педагога, як суб'єкта професійної діяльності знаходить своє вираження у формі і змісті. Формальна сторона – це зовнішнє вираження індивідуальних особливостей особистості педагога. Вона проявляється у формі індивідуального стилю педагогічної діяльності, спілкування, поведінка тощо. Змістова сторона має серйозну філософську основу [6].

Аналіз проблем сучасної освіти дозволяє зробити висновок, що тільки пріоритетний розвиток виховання на основі загальнолюдських цінностей, підпорядкування цілей навчального процесу виховним цілям, розробка і втілення системи наскрізного виховання в практику роботи навчальних закладів допоможе сформувати повноцінну особистість. З цією метою сучасна педагогічна наука визначає необхідність створення соціокультурного середовища як якісно нової освітньої системи, яка передбачає впорядкованість

багатьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених цілісних структурних і функціональних компонентів, об'єднаних спільною метою, мотивами, завданнями, що спрямовані на формування творчої особистості педагога[1].

У «Концепції національного виховання» та Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) наголошується, що метою діяльності освітніх закладів є виховання через призму загальнолюдських гуманістичних цінностей: ідеалів добра, правди, краси, справедливості, совісті, людської гідності тощо. Завдання українського національного виховання не лише в тому, щоб прищепити дитині чи юнаку відданість ідеалам Добра, Правди, Свободи та ін., але і сформувати в них моральну готовність і вміння боротися зі злом, розвінчувати його і з цих позицій оцінювати свої вчинки, шанобливо ставитись до національних цінностей.

Нові завдання потребують і нових наукових підходів та технологій виховання майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах. Постає проблема модернізації змісту освіти, що має органічно поєднувати педагогічний та культурологічний аспекти [7].

Відтак, найважливішою умовою сталого суспільства є наявність і збереження системи культурних та духовних цінностей, що складають ціннісний сенс людського буття. Саме педагог забезпечує у суспільстві відтворення та трансляцію духовних цінностей, здійснює духовний зв'язок поколінь і духовного досвіду людства. Сукупність духовних цінностей складає культурний код народу. І саме педагог спільно з батьками має здійснювати духовне виховання підрастаючого покоління.

Аналіз дослідженості проблеми. Проблема цінностей була предметом дослідження у філософсько-аксіологічному (О. Дробницький, І. Зязюн, М. Каган та ін.), соціологічному (В. Водзінська, В. Ольшанський, В. Ядов та ін.), психологічному (І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук та ін.) та педагогічному аспектах (О. Алексюк, Ш. Амонашвілі, В. Білоусова, Д. Донцов, Л. Пуховська та ін.).

Мета статті: проаналізувати аксіологічні аспекти діяльності вчителя, простежити духовне становлення педагога, осмислити процес формування його індивідуального ціннісного світобачення в соціокультурному середовищі.

Виклад основного матеріалу.

В умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, соціально-економічних і духовно-культурних перетворень підвищується роль освіти й культури у сучасному суспільстві, що має сприяти відродженню його духовності. Провідними засадами нової української виховної системи є пріоритет загальнолюдських цінностей, формування планетарного мислення

особистості. Система виховання спирається на національну ідею й водночас орієнтується на полікультурне виховання, яке лежить в основі сучасної концепції глобальної освіти [9].

Особливістю сучасного етапу розвитку суспільства виступає факт звернення особливої уваги на проблеми визначення ролі загальнолюдських цінностей, моральних норм, елементарних правил етикету за умов наявності діаметрально протилежного процесу в суспільстві. Причини останнього досить глибокі і можуть стати предметом окремого дослідження. У той же час гасла ефективної реалізації завдань різних видів виховання, постановки чіткої мети виховання в сучасній дидактиці, розгляд можливих напрямків та шляхів впливу на підростаюче покоління, формування в них рис громадянина на сьогодні є загальновідомими.

Проблема формування цінностей в сучасному суспільстві та альтернативні шляхи їх впровадження належать до актуальних проблем сучасної науки. Важливість обумовлена тісним зв'язком їх з окремими науками та дискусійними питаннями різних напрямків наукових досліджень. Не лише філософські, але і психолого-педагогічні дисципліни, науки гуманітарного циклу порушують аналогічні питання і намагаються запропонувати можливі напрямки їх вирішення.

Під цінностями розуміємо смислотворчі засади людського буття, які задають спрямованість і вмотивованість особистістю життєвих прагнень, орієнтирів для оцінки минулого і проектування майбутнього, діяльності, вчинків [10]. Цінності впливають на загальний спосіб дії. Для вирішення завдань виховання загальнолюдських цінностей важливе не тільки опанування культурно-педагогічною спадщиною, а й залучення педагога як суб'єкта культури до процесу інноваційної педагогічної діяльності.

В сучасних умовах конкурентоспроможним ресурсом діяльності вчителя, викладача, вихователя є не стільки спеціальні знання, ступінь володіння інформацією та освоєння технології навчання і виховання, скільки загальна і професійно-педагогічна культура, що забезпечує особистісний розвиток, вихід за межі нормативної діяльності, здатність створювати і передавати цінності. Професійно-педагогічна культура викладача – це універсальна характеристика педагогічної реальності. Педагогічна культура тривалий час розглядалася як сукупність норм і правил, що регулюють діяльність педагога, як прояв його такту й освітченості.

Професійно-педагогічна культура – це міра і спосіб творчої самореалізації особистості вчителя в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на засвоєння, створення і передачу

педагогічних цінностей і технологій. В якості структурних компонентів професійно-педагогічної культури виступають аксіологічний, та особистісно-діяльнісний компоненти.

Стосовно аксіологічного наукового компоненту вчені підкреслюють те, що вчитель постійно перебуває у ситуації моральної, естетичної, світоглядної оцінки подій, постановки завдань, пошуку й прийняття рішень та їх реалізації. Зміст життєдіяльності педагога визначається його спрямованістю на осмислення ціннісного ідеалу людського пізнання та актуалізацію у першу чергу загальнолюдських цінностей. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, і є сутністю культури. Людина завжди діє в межах людських цінностей (у рамках певної культури), будучи одночасно об'єктом культурного впливу і суб'єктом (творцем) цінностей. Аксіологічний науковий компонент дає змогу досліджувати проблеми, які стосуються сутності цінностей, їх ролі в житті та діяльності людини, об'єктивних та суб'єктивних компонентів структури цінностей. Пізнання сутності цінностей як компонента культури допомагає розкрити значення цієї категорії для аналізу педагогічного досвіду і реальності. Цінності, виконуючи функцію стимулів, створюють умови для реалізації особистісної активності, пізнання механізму виникнення та розвитку потреб, допомагають зрозуміти культуру та рівень освіченості суспільства і людини.

Загальнолюдські (або «вищі») цінності – життя, здоров'я, любов, освіта, праця, мир, краса, батьківщина, добробут і самодостатність людини – завжди привертали увагу людей у різні часи. «Моральні, естетичні, економічні, правові та інші цінності характеризують особистість, а їх розвиток є основним завданням педагогіки», – сверджують В. Лозова і Г. Троцько [5, с. 14].

На побутовому рівні найчастіше поділяють цінності на матеріальні (їх іноді називають благами – економічні, технічні, вітальні) та духовні (релігійні, моральні, естетичні, правові, філософські, політичні тощо). Під загальнолюдськими цінностями розуміємо ідеали, символи, зразки, регулятивні ідеї, що їх виробило людство впродовж тривалих періодів розвитку, які є закріпленими в нормах життєдіяльності значних груп людей. Проте необхідно пам'ятати, що цінності досліджуються стосовно конкретних історичних обставин. Вагомою є класифікація загальнолюдських цінностей, запропонована Є. Бондаревською:

- виховання гуманної особистості (милосердя, порядність, доброзичливість, терпимість тощо);
- виховання вільної (самодостатньої) особистості (свобода, самосвідомість, самостійність);

- виховання «людини культури» (знання і дотримання традицій, інтелігентність, засоби комунікацій, знання мов тощо);
- виховання творчої особистості (життєтворчість, розвинений інтелект, знання, вміння, навички тощо);
- виховання духовної особистості (потреба пізнання світу і себе, потреба в красі, потреба в духовних ідеалах та ін.);
- виховання моральної особистості (честь, гідність, совість, відповідальність, поняття про обов'язок, повага до людей та ін.) [2, с. 10-11].

До цієї класифікації додамо сучасну педагогічну потребу виховання «людини світу» з універсальними цінностями правди, свободи, миру, справедливості, рівності, правосвідомості та демократії. Причому, технологічно реалізація даної класифікації цінностей в індивідуальній виховній системі вчителя чи навчального закладу матиме особистісний (властивий неповторній особистості конкретного учня) та соціальний (відповідний до умов освітнього середовища) технологічні аспекти.

Особистісно-діяльнісний компонент базується на баченні педагогічної культури як специфічного способу людської діяльності. Виділення «способу діяльності» як вихідного поняття змушує вчених звернутися до категорії «діяльність» та до проблеми співвідношення культури і діяльності. Засвоєння особистістю культури передбачає засвоєння нею способів практичної діяльності і навпаки. Будь-який суттєвий результат педагогічної діяльності впливає на становлення і розвиток професійної культури педагога.

У процесі педагогічної діяльності оновлюються цінності, змінюються їх якісні і кількісні характеристики. Володіння системою способів і прийомів, які складають технологію педагогічної діяльності, є показником сформованості педагогічної культури. Тому, визначаючи рівень сформованості культури, важливо враховувати не тільки особливості особистості, але й особливості розвитку її діяльності, адже людина може володіти змістом цінності, та не впроваджувати її у своєму житті.

Пізнаючи педагогічну реальність за допомогою знань, умінь та навичок як індивідуально засвоєних елементів суспільного досвіду, учитель одночасно створює нові форми і способи діяльності. Тому для вирішення завдання формування цінностей педагогами використовуються такі методи, як навіювання аксіом про сутність, значущість цінностей; постійне акцентування уваги людини на її позитивних цінностях, необхідності їх утвердження у суспільних стосунках; формування моральних почуттів як засобів самооцінки власних дій; шанобливе і водночас вимогливе ставлення вихователя до вихованця; спонукання до вироблення і відстоювання почуття власної гідності;

знання культури, традицій, звичаїв, віри свого народу і народів світу; володіння засобами комунікації; розширення світогляду; знання історії своєї родини тощо.

Особистісно-діяльнісний компонент розглядає культуру як процес творчої самореалізації особистості. У культурі формуються і проявляються сутнісні сили суспільства й окремих особистостей. Існуючи об'єктивно та маючи відносну автономність, педагогічна культура функціонує через суб'єктивний світ окремого вчителя, ціннісний простір якого становить образ світу як образ педагогічної реальності.

Своєрідною спробою аналізу педагогічної культури є науково-біографічні дослідження, у яких розкривається розуміння культурно-історичної детермінації творчості. Сьогодні біографічний метод може успішно використовуватися для проведення порівняльного аналізу структури педагогічної діяльності, простеження зв'язку ідей і результатів роботи видатних персоналій минулого, допомагає виявити тенденції розвитку педагогічної культури в її особистісно-творчому вимірі. Взаємозв'язок творчості і педагогічної культури пояснюється тим, що творчість органічно притаманна педагогічній діяльності.

Форми і способи прояву творчості в роботі вчителя тісно пов'язані з формуванням педагогічної культури, а розвиток педагогічної культури суспільства зумовлюється мірою творчого підходу особистості до власної діяльності.

Отже, особистісно-діяльнісний підхід у педагогіці вимагає визнання особистості як продукту суспільно-історичного розвитку, носія культури, її унікальності, права на повагу, що передбачає у вихованні опору на природний процес саморозвитку здібностей, творчого потенціалу, самовизначення, самореалізацію, самоствердження, створення для цього відповідних умов [5, с. 15]. У той же час першоджерелом педагогічної творчості є можливість у процесі історико-педагогічних досліджень вивчати діяльність персоналії як активного творця, суб'єкта пізнання, праці, спілкування, власного розвитку, еволюції системи цінностей, що є прикладом для сучасних педагогів.

Аксіологічний (ціннісний) компонент професійно-педагогічної культури, що являє собою сукупність відносно стійких педагогічних цінностей професійної діяльності, опановуючи якими вчитель об'єктивує їх, робить особистісно значущими. Суб'єктивне сприйняття і присвоєння педагогічних цінностей визначається багатством його особистості, науково-педагогічною кваліфікацією, педагогічним стажем, розвиненим педагогічним мисленням, наявністю власної педагогічної системи і відображає внутрішній світ, утворюючи систему ціннісних орієнтацій.

У процесі педагогічної діяльності вчитель актуалізує перш за все ті цінності, які набувають для нього життєво і професійно необхідний особистісний сенс. Педагогічні цінності мають різні форми і рівні існування. Функціонуючи в масштабі суспільства та у сфері професійної діяльності у формі ідей, уявлень, норм, правил, теорій вони набувають суспільно-педагогічне, професійно-групове або індивідуально-особистісне значення.

Висновки. У особистісно-професійній діяльності вчителя особливе місце відводиться формуванню ціннісно-сміслових утворень особистості в соціокультурному середовищі та її духовно-культурному зростанню. На сьогодні ідея ціннісного підходу в освіті пов'язується з орієнтацією на загальнолюдські цінності, що передбачають визнання значущості людини, її права на самовизначення, саморозвиток, розуміння цінностей як особистісних смислів прийнятих людиною. Ціннісні орієнтації обумовлюють спрямованість педагогічної діяльності, вони розгортаються в цілях, ідеалах, інтересах, життєвих планах, принципах, переконаннях, утвореннях ідейного плану, в генеральній лінії життя. Система ціннісних орієнтацій з одного боку, виступає в якості вищого контрольного органу регулювання всіх збудників активності вчителя, з іншого, у якості внутрішнього джерела життєвих прагнень людини, висловлюючи те, що є для неї найбільш важливим і має особистісний сенс.

Перспективи розвитку проблеми дослідження становлять: більш масштабне узагальнення філософських основ, методів і форм роботи вчителя у аксіологічному аспекті як напряму педагогічного впливу; розробка методичних засад і засобів для поширення системи загальнолюдських цінностей у сучасній виховній роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : навч.-метод. посіб. / І.Д. Бех. – К. : ІСДО, 1998. – 204 с.
2. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е.В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону : изд-во Ростовского педагогического ун-та, 2000. – 352 с.
3. Долженко В. А. Проблема воспитания духовных ценностей / В. А. Долженко // Духовність особистості : методологія, теорія і практика : Зб. наук. пр. / Гол. ред. Г.П. Шевченко. – Вип. 6(12). – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2005. – С. 38–45.

4. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие : опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – №4. – С.15–26.
5. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Х. : ОВС, 2002. – 400 с.
6. Овсянников В. Глобальные изменения образовательных систем и инновационное обучение / В. Овсянников // Новий колегіум. – 2007. – №1. – С. 19–20.
7. Подольська Є. Освіта в контексті глобалізації: напрямки та механізми реалізації реформ в Україні / Є. Подольська // Вища освіта. – 2007. – №1. – С. 48–55.
8. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка / А.А. Сбруєва. Навчальний посібник. – 2-ге вид., – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 320 с.
9. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1996. – №1. – С. 24.
10. Философский словарь. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1986. – 590 с.